

ЕРОС И ЧЕТЕНЕ

(ЕДИН ВЪЗМОЖЕН МОДЕЛ НА РАЗКАЗА „ДАМСКАТА ЧАНТА“ ОТ ДИМИТЪР ДИНЕВ)

Иван Велчев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Настоящият опит за създаване на модел на текст се основава на схващането за текста като хоризонт, потенциалност, интенция. Този опит е насочен към изследване на четенето с оглед отношението текст – читател – четене, от една страна, и с оглед на междутекстовостта, от друга. Утвърждава се, че за да бъде адекватен, моделът трябва да отчита парадоксалността на текста, тоест като него да бъде едновременно краен и безкраен, наличен и виртуален и т.н. Кодовете в разказа на Динев разколебават взаимно основанията си – всеки от тях оспорва познавателния модел, на който се основават другите, усъмнявайки се сякаш и в своя собствен.

Ключови думи: модел на текст, код, четене

Abstract: The present attempt aims at a reading with reference to the text – reader – reading relationship, on the one hand, and with reference to intertextuality, on the other hand. The main assertion is that, in order to be adequate, a model has to take stock of the paradoxical nature of the text, in other words of it having the same properties – being completed and endless at the same time, simultaneously present and virtual, etc. The codes in the short story written by Dinev mutually doubt their foundations – each of them calls into question the other’s cognitive model as if having doubts as to its own at the same time.

Keywords: text model, code, reading

Текст, читател, четене

Настоящият опит да се създаде модел се основава на триадата текст – читател – четене и изисква конкретизиране на понятията „читател“ и „четене“. С първото ще назоваваме едновременно абстрактния реципиент, към когото авторът насочва своя текст, смятайки, че той може да го интерпретира адекватно (Еко 1979:7), и текстовата структура, или дори „мрежа от структури, провокиращи реакция, която подтиква читателя да проумее текста“ (Iser 1978: 35)¹. В съприкосновението си с текста Читателят модел и имплицитният читател, както Еко и Изер наричат съответно своите построения,

---

¹ Всички чуждоезични цитати са преведени от автора на настоящата статия.

го пробуждат за живот, активират неговите смислоторни механизми. Поради тази причина с понятието четене ще означаваме процеса, който създава текста (за някого, в определен контекст), придавайки му определен смисъл.

Нашият опит за създаване на модел на текст ще се основава на схващането за текста като хоризонт, потенциалност, интенция. Затова ще мислим понятието модел като „онова, което позволява потенциалността да не бъде пренебрегвана, като се опитва да я запази именно като потенциалност в опит всеки анализ да е и извличане на частна теория, която да не надхвърля границите на анализираната творба и така да не губи от поглед нейната единичност или уникалност” (Tenev 2012:107).

Изследователска хипотеза

Във връзка с казаното дотук ще формулираме следната хипотеза:

Творбата в различна степен разпознава или заявява другото в себе си, но тя никога не би могла да го изрази докрай, тъй като то е безкрайно в самата нея. В този смисъл междутекстовостта остава винаги открита възможност, част от потенциалността на творбата, а и от потенциалността на самото четене. Така творбата се оказва парадокс – крайна², тя съдържа безкрайното; затворена (относително дефинирана от гледна точка на жанр, сюжет, художествено време и пространство, персонажна система и т.н.), тя е и отворена – осъществима по много начини в съприкосновението си с различни типове светоглед, интелект, опит. Бъдейки *в себе си* – в състояние на смислова незавършеност, на непълна изразеност, тя въобразява един хоризонт на своята окончателна изразеност и осмисленост³, съзнавайки обаче, че той е мираж. Четенето на свой ред е белязано от парадоксалността на творбата. То носи в себе си идеята за своята неосъществимост – израз на стремежа да се разбере, то е съзнание за невъзможността да се разбере докрай. За да бъде адекватен следователно, моделът трябва да притежава характеристиките на самия текст – същата отвореност, потенциалност, гъвкавост.

Кодовете в разказа „Дамската чанта” от Димитър Динев

С оглед на целите на настоящото изследване ще се съсредоточим върху два от

² Нека напомним, че един от признаците, по които Р. Барт сравнява творба и текст, е завършеността: „Творбата завършва с едно означаемо. [...] Текстът се възвръща на езика; като езика и той е структуриран, но децентриран и не свършва никъде” (Bart 1991: 462).

³ Като парафразираме Хегеловата идея, изразяваме възможността творбата да бъде мислена като израз на диалектически отношения. Подобна възможност се поддържа от Рикъор, който смята, че дискурсът изразява диалектиката на значение и събитие (Ricoeur 1976).

кодовете, налични в творбата на Динев – *митологичен* и *литературен*. Всеки от ключовите образи е едновременно елемент и на двата кода и може да бъде интерпретиран чрез тях. По този начин творбата на Димитър Динев онагледява принципната незавършеност на текста и неговото тълкуване.

Митологичният код

Митологичният код предоставя възможност текстът да бъде четен като алегория, подсказва, че разказаните събития могат да се възприемат като отглас на събития образци. С други думи, той допуска да бъде разбран (и) в ключа на митологичния светоглед – като повествование за „вечното завръщане“ към събития образци и личности архетипи, запаметени в свещените текстове. Но както ще се изясни по-нататък, този код е в динамично взаимодействие с другите, променя се под тяхно въздействие и сам ги променя. В този смисъл четенето на текста единствено като притча, като парафраза на библейски текстове, би било недостатъчно. Митологичният код търси своето допълване и отрицание в литературния.

Ерос

В настоящия опит ще мислим любовта, която е тематизирана във всяка от частите на творбата, чрез разнообразните метафоризации на древногръцкия (и най-вече Платоновия) Ерос. Чрез тях може да бъде изяснен нейният потенциал за собствената ѝ деконструкция, който ние откриваме в съвместяването и противопоставянето на посочените вече кодове. Най-сетне, през призмата на Ерос ще се опитаме да видим и представата за *история*, която създава творбата.

Платоновият Ерос и българският свят от 20. и 30. години на XX век

Известно е, че диалогът „Пир“ изразява същностни страни от Платоновата концепция за Ерос. Ерос е вътрешно раздвоен, както е раздвоена и самата Афродита⁴, твърди Павзаний, но олицетворява стремежа към изначалната цялост на човека, допълва Аристофан (Platon 2007: 108, 122). Незастинал в окончателна същност – нито безсмъртен, нито смъртен; нито богат, нито беден; нито образован, нито невежа, Ерос е един от посредниците между земното и божественото, благодарение на които се удържа целостта

---

⁴ Афродита е майка на Ерос според някои варианти на мита. „Като Афродита Пандемос („земната“) е богиня на чувствената любов [...]; като Афродита Урания („небесната“) – на възвишената любов; [...]” (Batakliev 1992: 34).

на Вселената (Platon 2007:135-136). Последното го прави твърде подобен на Христос и това подобие открива път към осмислянето на Христовия образ в разказа.

Осъзната като стремеж към изначалната единност на човешкото същество, в Платоновия „Пир” любовта – като абстрактна същност или конкретен опит – се оказва епистемологичната дързост светът и човекът да се предположат като цялостни, монолитни същности въпреки очевидната си вътрешна противоречивост. В разказа на Динев, изобразяващ българския свят от 20. и 30. години на ХХ век, тази дързост намира основание в необходимостта да се потисне усещането за разпад, в копнежа националното време да се задвижи назад с надеждата, че основанията на заедността – мними или действителни – няма да бъдат взривени. В този смисъл любовните връзки, за които разказва творбата, изразяват самосъхранителната потребност на индивида да опази своя свят. Те са опитите на частния живот да запълни или поне да скрие зева, отворен в общественото пространство. Те призовават Ерос като антипод на Арес.

Древногръцкият свят осмисля и преживява Ерос като многоаспектно начало. Съществено значение за нашето изследване има неговият епистемологичен аспект. Вътрешно раздвоен, у Платон той въплъщава творческия стремеж, способността „да се роди в прекрасното” (Platon 2007: 140), способността да се съзерцава прекрасното в самата му същност, а не в конкретни проявления (Platon 2007:145). Своенравен, в митовете той създава заплетени ситуации, които реактуализират изначалната неразчлененост, неизясненост, амбивалентност и така налагат преосмисляне на познатото и установеното. Той проблематизира границата между човешко и божествено (влюбва се в простосмъртната Психея), между живо и неживо (предизвиква у Аид любов към Персефона), вследствие на което променя статуквото (Зевс дарява безсмъртие на Психея; на Персефона е разрешено да пребивава и в подземното царство, и сред живите). Така като олицетворение на потенциалното Друго и потенциалния Друг Ерос откроява съществуващото като многопластово, като съвкупност от възможности.

Така Ерос се оказва символ на взаимноизключващи се същности – изначалната цялост и Другия, който е нейно отрицание. Разказът на Динев се разгръща като драма на едновременния стремеж към тези същности. Първата откриваме в стремежа на партньорите един към друг, предизвикан от смъртното усещане, че в другия ще открият забравената или непозната своя същност; че с него ще познаят неведоми измерения на съществуващото. Тази същност на Ерос намира проявление в баладичния мотив, наличен в историята на Михал и Роням – сърцето на девойката продължава да бие у мъртвия ѝ избраник, а тя самата продължава да живее без сърце. Втората същност може да се види

в увлечението на Вера по поета, което изразява копнеж по смъртно доловени простори отвъд „грозните прози” на всекидневието.

Литературният код

Смятаме, че опитът да се изгради модел на даден текст не би бил сполучлив, ако не взема предвид междутекстовостта, или казано с понятието на Кръстева, ако не потърси неговата „идеологема“. Както е известно, с това заето от Бахтин понятие тя нарича „пресечната точка на дадена текстова организация (семиотична практика) с изказванията (последователности), които [тази организация] асимилира или в собственото си пространство, или в пространството на външните текстове (семиотични практики), към което отправя” (Kristeva 1980). Димитър-Диневият разказ слива и оразличава гласове „отвън” с гласове в самия себе си. Критическата теза, че сблъсъците на 20. и 30. години могат да се тълкуват като конфликтите Ерос и култура, Ерос и цивилизация, се пресича с негласно, но доловимо усещане в творбата, че Ерос е метафора, която изразява не само психосоциалната същност на човека, но много по-сложен комплекс от отношения. Разказът пледира косвено, че стесненото разбиране на Ерос в крайна сметка „счупва” света, прави го едноизмерен и отчужден. В тази редукция се проявява модернистката специализация на мисленето с присъщата ѝ склонност да свежда идеите до технология. У Динев, макар и неназован, Ерос е символ на онази флуидност на смислите и на онази отреченост от „големите наративи”, които характеризират постмодерната култура.

Еросът на четенето

Барт мисли четенето и писането в ключа на Ерос. „Да четеш – казва той, – означава да желаеш произведението, да искаш да си произведението [...]“ (Bart 1991:324) и допълва, че „писмото е една форма на Ерос“ (Bart 1991:335). Продължим ли тази мисъл в контекста на направените до момента наблюдения, можем да установим, че четенето е желание да се реактуализира потенциалната амбивалентност на екзистенцията – то изразява желанието да бъдеш в света, постигайки „откритостта на съществуването“ (по изрза на Хайдегер), и едновременно с това да бъдеш в себе си. То е, бихме добавили, копнежът самото желание да се изживее като удовлетворимо.

Моделът на разказа „Дамската чанта” от Димитър Динев (обобщение)

В обобщение бихме очертали модела на разказа „Дамската чанта” от Димитър

Динев по следния начин:

Творбата разкрива своята потенциалност във възможността да бъде отнесена към системи от други текстове, както и да бъде четена по различни начини – като мит и контрамит, като интерпретация на предходни поетики, като съотнасяне на модерно и постмодерно. Възприемането ѝ в отношение с психоаналитичната, а впоследствие превърнала се в социологическа теза за потискането на Ерос като неизбежен резултат на културата/цивилизацията⁵, откроява нейния характер на дискретна полемика. В този режим на четене се установява, че у Динев човекът не се възприема единствено като психологически или социологически конструкт, а като сложен феномен, който не може да бъде дефиниран изцяло чрез езика на нито една отделна наука. Същевременно самият Ерос в неговия разказ е метафора, която надхвърля полето на психологическото или социологическото, а нейното „обедняване” (редуцирането на многозначността ѝ) е израз на модернисткото схематизиране на мирозданието и неговия образ в съзнанието на човека.

Нашият опит за създаване на модел на текст ни довежда до заключението, че осъзнато или не, текстът помни езици. В разказа на Динев ние опитахме да доловим някои от тях – тези на философския мит, на психоанализата, на Франкфуртската школа, за да демонстрираме, че те отварят текста към другото, потенциално налично в него, и в този смисъл предопределят читателския акт също като такъв процес на отваряне – на собствения Аз към другите – налични или възможни както в текста, така и в самия Аз.

Опитахме да утвърдим, че всеки път, когато разговарят чрез човека и текста – чрез човека текст – езиците постигат нова смислова конфигурация, нов свят. Докосвайки се, идеите раждат нови идеи.

Библиография

Bart 1991: Bart, R. Vaobrazhenieto na znaka. Sast. I. Znepolski. Sofiya: Narodna kultura, 1991. [*Барт 1991*: Барт, Р. Въображението на знака. Съст. И. Знеполски. София: Народна култура, 1991].

Batakliiev 1992: Batakliiev, G. Antichna mitologiya. Spravochnik. Sofiya: Petar Beron, 1992. [*Батаклиев 1992*: Батаклиев, Г. Антична митология. Справочник. София: Петър Берон, 1992].

---

⁵ Маркузе не се усъмнява в репресивния характер на цивилизацията, изтъкнат от Фройд, но смята, че с усъвършенстването на самата цивилизация репресията отслабва.

Derrida 1992: Derrida, J. Acts of Literature. Editor Derek Attridge. New York, London: Routledge, 1992.

Eco 1979: Eco, U. The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts. Editor Thomas A. Sebeok. Bloomington: Indiana University Press, 1979.

Iser 1978: Iser, W. The Act of Reading: A theory of aesthetic response. London: Routledge & Kegan Paul, 1978.

Kristeva 1980: Kristeva, J. The Bounded Text. – In: Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature and Art. Tranlated by T. Gora, A. Jardine and L. Roudiez. New York: Columbia University Press, 1980.

Platon 2007: Platon. Pir. Per. s drevnegrech. Izd-vo S.-Peterb. un-ta: „Izd-vo Olega Abyshko“ – V: Sochineniya v chetyrekh tomakh. T.2. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Olega Abyshko, Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta, 2007. [*Платон 2007*: Платон. Пир. Пер. с древнегреч. Изд-во С.-Петербур. ун-та: „Изд-во Олега Абышко“ – В: Сочинения в четырех томах. Т.2. Санкт-Петербург: Издательство Олега Абышко, Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007].

Ricoeur 1976: Ricoeur, P. Interpretation Theory: discourse and the Surplus of Meaning. Fort Worth, Texas: Texas Christian University Press, 1976.

Tenev 2012: Tenev, D. Fiksiya i obraz. Modeli. Zhanet 45, 2012. [*Тенев 2012*: Тенев, Д. Фикция и образ. Модели. Жанет 45, 2012].